

Література

1. Аквилонів Е. Церква. Научне визначення Церкви і апологетичне вчення про неї як про Тіло Христове / Е. Аквилонів. – СПб., 1894. – 254 с. + 90 с.
2. Буткевич Т.І. Релігія, її сутність і походження (Обзор філософських гіпотез): В 2 кн. / Т.І. Буткевич. – Кн.1. – Х., 1902. – 560 с.
3. Галахов І. О релігії. Богословсько-філософське дослідження / І. Галахов. – Томск, 1911. – 308 с.
4. Гальковська І.В. Православно-академічна філософія: В.І.Несмелов, М.М.Тареев: // Автореф. дис. ... канд. філос. наук / І.В. Гальковська. – Екатеринбург, 1995.
5. Городенський Н. Питання про походження моральності / Н. Городенський // Богословський вісник. – 1902. – № 6. – С. 202-237.
6. Кант І. Релігія в межах тільки розуму / І. Кант. – СПб., 1908. – 214 с.
7. Кондратьєва І.В. Релігійно-моральні пошуки мислителів Київської Духовної Академії (друга половина ХІХ - початок ХХ ст.): Дис. ... канд. філос. наук / Кондратьєва. – К., 1998. – 152 с.
8. Кудрявцев П. Абсолютизм чи релятивізм? / П. Кудрявцев. – К., 1908. – 308 с.
9. Лук М.І. Етичні ідеї в філософії України: монографія [Текст] / М.І. Лук. – К.: Наукова думка, 1993. – 150 с.
10. Олесницький М. Введення в історію моральності і моральних вчень / М. Олесницький // Труды Киевской духовной академии. – 1880. – С. 149-235.
11. Панков Г.Д. Питання про характер впливу релігії на мораль в православно-академічній думці Росії / Г.Д. Панков // Вісник Харківського національного університету. – № 579 – 1/2003: Наука, культура, постмодерн. – Х., 2003. – С. 149-155.
12. Панков Г.Д. Філософська апологетика релігії. Із історії православно-академічній думці ХІХ – початку ХХ століття: досвід філософсько-теологічного обґрунтування релігії: монографія [Текст] / Г.Д. Панков – Х.: ХГАК, 2005. – 298 с.
13. Стеллецький Н. Досвід Морального Православного Богослов'я / Н. Стеллецький // Віра і розум. – 1913. – № 7. – С. 143-177.
14. Янышев І.Л. Із лекцій по моральному богослов'ю / І.Л. Янышев // Православне об'єднання. – 1886. – № 2. – С. 258-296.

Рецензент доктор філософських наук, професор Я.М.Білик

УДК 130.122:17:111

Алла Залужна
м. Рівне

ЖИТТЄСВІТ ЯК СМИСЛОВИЙ УНІВЕРСУМ КУЛЬТУРИ

У статті розкривається особливість онтологічного переосмислення культури як життєвої реальності людського буття. На основі аналізу феноменологічної традиції, репрезентованої філософськими працями „пізнього” Е.Гуссерля, А.Шюца та Б.Вальденфельса відстежено смислові параметри життєвого світу людини та виявлено його нередукованість до сфери повсякденного досвіду.

Ключові слова: життєсвіт, повсякденність, смисл, людина, культура.

В статті розкривається особливість онтологічного переосмислення культури як життєвої реальності людського буття. На основі аналізу феноменологічної традиції, репрезентованої філософськими працями „пізнього” Е.Гуссерля, А.Шюца та Б.Вальденфельса, відстежено смислові параметри життєвого світу людини та виявлено його нередукованість до сфери повсякденного досвіду.

Ключевые слова: жизненный мир, повседневность, смысл, человек, культура.

The article deals with the peculiarity of ontological reinterpretation of culture as a life reality of a person's being. On basis of the analysis of phenomenological tradition (which is represented by philosophical works of „late” E.Husserl, A.Schütz and B.Waldenfels) the notional parameters of the living world of a person are tracked. What is more its unreducibility to the sphere of daily experience is ascertained

Keywords: lebenswelt, daily occurrence, sense, human being, culture.

Підвищена увага до проблем життєвого світу людини, що надовго займали периферійний статус у сцієнтично-орієнтованих моделях філософування, стає свідченням парадигмальних трансформацій сучасної філософської рефлексії, яка, відзначаючись критикою бінарної опозиційності вищих і нищих життєвих форм культури та прогресивних соціокультурних проектів загалом, **актуалізує** потребу звернення до первісних дотеоретичних очевидностей людського буття і його повсякденної смислової структури. Вагомий внесок у реабілітацію концепту життєвого світу людини і відновлення знецінених життєвих практик смислового повсякденного досвіду здійснили феноменологічно-орієнтовані культурологічні, психологічні, соціологічні, лінгвістичні, літературознавчі, філософські гуманітарні дослідження, в яких, як справедливо стверджує З.Батман, „найкращою когнітивною стратегією” постає відтворення смислів досвіду через „проникнення в традицію, форму життя, життєвий світ, мовну гру” [10]. У філософській думці такий інтерес репрезентується новоонтологічними зрушеннями кінця XIX – XX ст., представленими розмаїттям феноменологічних, екзистенціалістських, герменевтичних і комунікативних дискурсів.

Метою статті є дослідження життєвого світу людини як смислового універсуму культури в аспекті феноменологічного, онтологічного та екзистенційного розуміння.

Для висвітлення поставленої мети окреслимо наступні **завдання**:

- на основі філософських досліджень представників нової онтології Е.Гуссерля, А.Шюца та Б.Вальденфельса відстежити феномен життєвого світу як світ людини, світ мови і світ культури;
- виявити нередукованість царини повсякденної реальності з її стабільністю, безпечністю і спокоєм до життєвого світу як смислового універсуму культури.

Рівень розробки проблеми. Загалом, проблематика життєвого світу у фокусі екзистенційної аналітики фундаментальної онтології здійснюється М.Хайдеггером. Створення феноменологічно-аксіологічної теорії життєвого світу, в обумовленості його ціннісною ієрархічною структурою та конституційованими актами любові і ненависті зустрічаємо у М.Шелера. Екзистенційний вимір життєвого світу притаманний також для творчості Ортеги-і-Гассета та Ж.-П.Сартра, комунікативної дії – Ю.Хабермаса, інтеркультурності в контексті „співвідношення рідного і чужого світів” [2, с. 68] Б.Вальденфельса та світу культури символічних форм А.Кассіра. Соціологічні мотиви гуссерлівської феноменології з акцентацією повсякденного досвіду та зміщенням трансцендентальних аспектів інтерсуб’єктивності на комунікативний прослідковується у феноменологічній соціології А.Шюца та Т.Лукмана, світоглядно-антропологічні – у дослідженнях Київської філософської школи. У сучасних наукових розвідках вітчизняної філософії до аналізу проблем життєвого світу зверталися С.Кошарний, Р.Зимовець, Д.Кебуладзе, М.Галушко, І.Карпенко та інші.

Авторство нововведення поняття „життєвого світу” (Lebenswelt) в якості смислової домінанти культури, що протистоїть „науковій картині світу” та теоретично-категоризованому світу природи належить Е.Гуссерлю. Цей світ для філософа існує у багатоманітних формах „живої” даності як “дійсно споглядальний, досвідний і в досвіді осяжний світ, в якому практично розвертається усе наше життя” [4, с.88]. Будучи універсально початковим, напереданим у багатстві чуттєвого сприйняття, переживань та цінностей, він особливої значущості набуває як „світ смислового досвіду”, як „світ культури”.

Загалом, тематизація життєвого світу у феноменологічних студіях Е.Гуссерля пов’язувалася з проблемою кризи європейської культури, духовний образ якої, на думку філософа, спотворюється математичним природознавством Нового часу. Раціоналізм Нового часу досліджується основоположником феноменології як соціокультурний феномен, що розкривається в координатах історичної генези „європейського людства” і постає причиною кризових тенденцій як в європейській науці, так і в культурі вцілому. Адже уявлення про внутрішню впорядкованість, законодапційність та розумність буття супроводжувалось у галілеївській геометричній логіці світу ігноруванням безпосередністю людського життя, повсякденним досвідом, цілковитим абстрагуванням від суб’єкта, духовного світу та культури. У „формально-абстрактній теорії цифр і величин... створюється принципово новий стиль мислення” [4, с. 64] з ідеями раціонального універсуму та безсуб’єктивними зовнішньо-

предметними установками природничої науки. А така натуралізація та математизація світу, як вважає мислитель, модифікує культуру у вимір фізикалістського витлумачення природи, реально замкненого фізичного світу, підпорядкованого законам причинності.

Тому Е.Гуссерль ставить перед феноменологією завдання створити ідеальну модель культури і розробляє концепт відповідності культурного розвитку ідеї „істинної філософії”. Культура у даному ракурсі пов’язується з актуалізацією значимості універсальної життєвої філософії, що уособлює норми культуротворчості і фундує духовний образ культури „як єдність духовного життя і творчої активності людини та людських спільнот” [4, с.80], де ідея істини та гармонійної узгодженості вищих цінностей постають орієнтирами безкінечної досконалості. Таке розуміння життєвого призначення філософії – бути основою людяності, критичною самосвідомістю культури та її теоретичним сумлінням випливало з закладеної античними класиками Платоном та Аристотелем теорії ідей. Адже ідеї, в своїй невичерпній смисловій структурі виступають ідеальним прообразом і породжувальним началом всього існуючого, що в якості безумовної істини постають „універсальною нормою усіх наявних у людському житті відносних істин, дійсних і можливих ситуаційних істин, це стосується усіх традиційних норм, норм права, краси, ціледоцільності, цінності особистостей, цінності людських характерів” [4, с. 117]. А тому, саме ідеал „справжньої філософії”, як стверджує мислитель, підпорядковуючи емпіричну сферу „нормативному універсалу” й, скеровуючи генезу культури до першообразу ідеї, повинен відкривати безкінечні горизонти духовної самореалізації особистості і тим самим втілювати кінцеву мету розвитку всього європейського людства загалом.

Н.Мотрошилова при аналізі поняття життєвого світу у феноменологічній теорії інтенціональності свідомості особливий наголос робить на його напередданості та безумовній умові всіх розумінь і смислотворень, артикулюючи життєсвіт в якості „горизонту інтенціонального життя свідомості”. Російська дослідниця осмислює життєвий світ у трьох головних модусах:

- через протиставлення „світу об’єктивних наук”;
- через віднесення життєвого світу до чуттєвих актів сприйняття та спогадів;
- віднесення характеристик життєвого світу до історичності людського буття [6, с. 105]. Це той світ, стверджує науковець, який для людини найперший, найближчий, найбезпосередніший, але не має нічого спільного з матеріалістичним розумінням світу, оскільки він „даний свідомості і напередданий їй; поза відношенням до суб’єктивності „світ”
- у феноменологічному вживанні цього слова – облишений будь-якого сенсу” [6, с. 111]. Лише безсумнівна сфера смислових очевидностей та смислового досвіду складає зміст цього світу.

Відтак, актуалізовані Гуссерлем вузлові проблеми життєвого світу у переплетенні його смислових горизонтів історизму, традиційності та культурності були підхоплені цілою низкою мислителів некласичного філософування ХХ ст., які, кожний по-своєму, долали межі трансцендентального ідеалізму.

Життєвий світ у контексті мови, суспільства і культури стає головним предметом дослідження у філософсько-соціологічному дискурсі А.Шюца, й виступає домінантою вивчення й методологічного обґрунтування соціальних явищ.

Тематизація проблеми життєсвіту здійснюється мислителем у природній настанові свідомості з віднесеністю життєвого світу людини не лише до предметів зовнішнього сприйняття, а вищих смислових рівнів, які „перетворюють природні речі на культурні об’єкти, людські тіла на ближніх людей, а рухи ближніх людей на дії, жести та повідомлення” [8, с. 19]. Лейтмотивом феноменологічно-соціологічної теорії А.Шюца виявляється не інституалізована система суспільства, а смисли, культурні символи, повсякденна мова, твори мистецтва, попереднє знання, що закріплюють стійкі значення повсякденного людського досвіду, обумовлюючи типологічну структуру сприйняття світу. Адже співбуття людей в життєвому світі опосередковане низкою процедур, а саме: через типізацію, де „основою узагальнюючої типізації” визначається „система релевантностей” [9, с. 130] та ідеалізації – „судження здорового глузду”, що актуалізуються у „всезагальній тезі взаємних перспектив”.

Смисловою структурою життєсвіту американський соціолог розробляє на підставі висвітлених

В.Джеймсом у „Принципах психології” ідей про наявність багатоманітних досвідних світів (субуніверсумів), які у феноменологічній соціології трансформуються у сфери досвіду, культурні світи „скінчені царини значення”. Мислитель виокремлює культурні світи релігії, гри, сновидінь, фантазії, художньої творчості, повсякденності, науки та інші, з характерними для них формами сприйняття і переживання, особливостями внутрішньої організації. Тому життєсвіт є „світ культури”, „смысловий універсум”, „сукупність значень”, які необхідно, як стверджує мислитель, „інтерпретувати для того, щоб віднайти опору в цьому світі і прийти до згоди з ним” [9, с. 130].

Згідно А.Шюца, у структуру життєсвіту вбудовані смислові сфери реальності („смыслові структури”, „скінчені царини значення” за перекладом Є.Д.Буткевича та „царини реальності” або „замкнута смыслова структура” за перекладом В.Кебуладзе) з іманентністю типіки, системою релевантності та певного когнітивного стилю, які дають можливість конструювати відповідні царини дійсності. Американський мислитель проголошує повсякденність „верховною реальністю” по відношенню до якої всі інші світи предстать квазі-реальностями, адже елементи повсякденності життєсвіту є первинними щодо інших когнітивних стилів. При постулюванні А.Шюцем ідеї про замкненість сфер досвіду, перехід кожної з яких відбувається за допомогою „стрибка”, що супроводжується „специфічним напруженням свідомості” та „шоковим переживання” [8, с. 38-39], саме світ повсякденності в якості “вихідного типу досвіду” не ізольований по відношенню до інших. Тобто інші смислові структури виникають на основі „модифікації повсякденного життєсвіту”, коли всі акти смислопокладання відштовхуються від повсякденної смислової конституції.

У світі повсякденності у феноменологічно-соціальної теорії А. Шюца трудова діяльність як прояв безпосереднього діяльнісного начала у зрізі фізичних тілесних зусиль людини відіграє найважливішу конструюючу роль. Це активність загалом, „спонтанність фізичних проявів” [3, с. 125], що через призму створення й реалізації проектів вносить вагомі зміни в оточуючий світ. Діяльність у філософському дискурсі американського соціолога найбільш повно характеризує потенційні можливості буття людини у світі повсякденності, але докорінно відрізняється від марксистської теорії діяльності. Адже вона не окреслює відмінностей між фізичними спонтанними проявами активності та свідомою вмотивованою діяльністю, носить темпоральний характер у єдності внутрішнього і зовнішнього часу і не зводиться до суспільно-історичної практики.

Поряд з тим повсякденність репрезентується привілейованою нерелексивною практичною очевидністю, опосередкованою типологічно-організованим сприйняттям світу та попереднім знанням, що “з самого початку дане нам як типове, а це означає, що воно несе в собі відкритий горизонт подібних майбутніх переживань” [9, с. 129]. Відтак, вся багатоманітність буття людини в світі повсякденності здійснюється з позиції типової визначеності, включаючи не лише об’єктивні речі, але й ставлення до іншого суб’єкта. А весь комплекс поведінкової моделі типізується в переплетеності інваріантних мотивів „для-того-щоб” і „тому-що”. Відтак, при дослідженні діяльнісних доміант повсякденності А.Шюцем акцентується увага на типізованих, стандартизованих, уніфікованих, безособистісних структурах суб’єктів діяльності. А тому, повсякденність життєсвіту для А.Шюца – це найперший, найбезпосередніший досвід світу, що характеризується стабільністю, стійкістю, типовістю, практичністю, інтерсуб’єктивністю. Варто зазначити, що така анонімність та уніфікованість соціокультурної сфери повсякденності, де самоідентифікація особистості уможливується при типізації іншого, ні в якому разі не ототожнюється американським соціологом з рутинною та монотонністю людського безособистісного існування. Адже повсякденність життєсвіту не містить негативного оцінкового відтінку, оскільки це лише звичайний, стабільний, безпосередній хід життя без особливих загострень та протиріч.

Однак, Б.Вальденфельс при критиці знецінення повсякденності „сцієнтично викривленим” баченням світу у зведенні його до обмеженого, замкненого, імпровізаційного, поряд з тим, застерігає про перебільшення значимості цієї царини у сучасному гуманітарному мисленні, оскільки „ми маємо справу з доквіллями, національними культурами, культурними епохами, культурними колами або ступенями цивілізації. Й усі вони мають специфічні

структури повсякденності” [2, с. 51]. А посилення уваги до феномену повсякденного життєсвіту психологією, соціологією, лінгвістикою, теорією мистецтва, теорією літератури, філософії та інш. закладає підстави до „особливої обережності” [1] при використанні цього поняття, яке „може набувати неконтрольованої багатозначності” [2], супроводжуючись неправомірною абсолютизацією в культур й соціумі, або автономністю. Адже дихотомія „власної повсякденності” „повсякденності іншого”, стверджує філософ, спонукає до претензійності відповідної повсякденної сфери на винятковість в культурному просторі, зумовлюючи до конфліктності Я і Чужого, власної культури і чужої. Також Б.Вальденфельс вважає неправомірним ототожнення життєвого світу людини з повсякденністю, оскільки, на його думку, остання є лише формою презентації життєсвіту у своєрідному ракурсі оповсякденювання. Оповсякденювання у Вальденфельса не містить у собі негативного веберівського відтінку „знеособлюваності” та „руху до низу”, а резюмується в сенсі найбільш результативних і безпосередніх форм навчання, освоєння традицій, надбання навиків використання предметів, закріпленості норм, запам’ятовування мовних висловлювань, розучування акордів та інш. Адже навик, на відміну від штучних методів навчання, на думку мислителя, закріплюються в процесі звикання і засвоєння значно продуктивніше, перетворюючись у знання, значимості, правила.

Поряд з тим, Б.Вальденфельс розглядає можливості своєрідної раціоналізації сфери повсякденного життя, впроваджуючи поняття „повсякденна раціональність”, яка порівнюється філософом з багаторівневим, напластованим, незапланованим ніякою центральною інстанцією лабіринтом й, не підпорядковуючись цілям раціонального розрахунку та претензійності на „чисту значимість”, орієнтується на установку потенційної безкінечності реалізації можливостей, локалізації смислів і відкриття правил. Певним чином „повсякденна раціональність” нагадує „здоровий глузд” А.Бергсона, який ініційований французьким філософом для вирішення конкретних життєвих ситуацій та „розумністю традицій” Гадамера.

У праці „Повсякденність як плавильний тигль раціональності” Вальденфельс при осмисленні проблем раціоналізації сфери повсякденного життя закладає підвалини розгляду повсякденності на межі перетину „оповсякденювання” та „подолання повсякденності”. Філософ концептуалізує важливу ідею про неможливість існування людини лише в замкненому, звичному, стандартизованому порядку світу, якому протистоїть чуже, далеке, незвичне. Людина, ніби знаходиться між полюсами „звичного і незвичного”, „переднього і заднього плану”, „лицьового і виворотного боку”. Таким чином, повсякденність містить різноманітні форми переступання, до яких А.Шюц відносить трансцендування та вихід з природної настанови, Б. Вальденфельс – гру, жарт, метафору, чуже та нове, які не обрамлюються загальним порядком, М. Галушко – ритуал, свято, козацьке світобачення, І.Т.Касавін та С.П.Щавелев – подорожі, пригоди, творчість, екстрим. Зокрема, метафору можна вважати суттєвою протидією узвичаєного повсякденного спілкування, що впроваджує у людське співбуття нові незвичні мовленнєві вирази. Надзвичайно плідною, на нашу думку, є концептуалізована Б.Вальденфельсом ідея щодо наявності „сутінкових зон” повсякденності, в яких пробивається нове, оригінальне, долаючи стійкість узвичаєного, продукуючи, з одного боку, культурний поступ, а, з іншого – ефект відчуження, яке спроможне зруйнувати найбільш надійне й звичне бачення світу. Тому Б.Вальденфельс і називає повсякденність плавильним тиглем, закваскою, ферментом, що обумовлює виникнення нового й зрушення усталеного.

Таким чином, онтологічна переорієнтація філософського дискурсу кінця XIX-XX ст. репрезентувалася в онтологічному повороті щодо розуміння культури та осмислення її в якості особливої життєвої реальності людини. Формується нова парадигма, що робить наголос на питаннях дослідження світу людини та світу культури, намагаючись вибудувати навколо них низку феноменологічних, екзистенційних, комунікативних і герменевтичних проектів. Тому у зв’язку з такими зрушеннями у філософському дискурсі здійснена нами спроба експлікації життєвого світу як світу людини, мови і культури в контексті феноменології свідомості у Е.Гуссерля, світу повсякденності А.Шюца та особливостей співвідношення своєї та чужої культури Б.Вальденфельса призводить до утвердження думки

про розуміння життєсвіту у площині множинності значимих для людини світів, а саме – смислового універсуму культури загалом. У даному контексті особливого резонансу набуває ідея про неможливість редукування його до сфери повсякденного буття, адже повсякденність виявляється лише однією посеред інших смислових реальностей життєсвіту як така сфера людського досвіду, що сприймається з позиції типізованої, структурованої, стійкої, стабільної плинності життя, базованої на активності трудової практичної діяльності.

Література

1. Вальденфельс Б. Топографія чужого: студії до феноменології чужого / Бернгард Вальденфельс; [пер. з нім. В. І. Кебуладзе]. – К.: ППС – 2002, 2004. – 206 с. – („Сучасна гуманітарна бібліотека”).
2. Вальденфельс Б. Повседневность как плавильный тигль рациональности / Бернгард Вальденфельс // Социологос : Социология, антропология, метафизика. – Вып. 1. – М.: Прогресс, 1991. – С. 39-51.
3. Григорьев Л.Г. “Социология повседневности” Альфреда Шюца / Л. Г. Григорьев // Социологические исследования. – 1988. – №2. – С. 123-128.
4. Гуссерль Эдмунд. Философия как строгая наука / Эдмунд Гуссерль ; [пер. с нем. составление, подготовка текста и примечания О.А. Сердюкова]. – Новочеркасск.: Агенство САГУНА, 1994. – 357 с.
5. Кошарний С. Філософія і культура у контексті онтологічного вчення класичної феноменології (Е.Гуссерль) / Степан Кошарний // Філософська думка. – 1998. – №4-6. – С. 118-144.
6. Мотрошилова Н.В. Понятие и концепция жизненного мира в поздней философии Эдмунда Гуссерля / Н.В. Мотрошилова. – Вопросы философии. – 2007. – №7. – С. 102-112.
7. Феноменологія буття людини: сучасна західноєвропейська філософська рефлексія. / відпов. редактор В.В. Лях. – К.: Український Центр духовної культури, 1999. – 278 с.
8. Шюц А., Лукман Т. Структури життєсвіту / Альфред Шюц, Томас Лукман; [пер з нім та післямова Вахтанга Кебуладзе]. К.: Український Центр духовної культури, 2004. – 560 с.
9. Шюц А. Структура повседневного мышления / А. Шюц // Социологические исследования. – 1988. – №2. – С. 129-137.
10. Bauman Z. Is There a Post - Modern Sociology? “Theory, Culture and Society” / Bauman Z. – New York, 1988, N.213. – p.230.

Рецензент доктор філософських наук, професор О.П.Наконечна